

Madách írói műhelyébe, s egyéniségét is összetettebbnek, bonyolultabbnak fogjuk látni.

A sajtó alá rendezés fáradságos és felelősségteljes munkája Halász Gábor szakértelmét dicséri. A kommentálás, minthogy a kiadás a nagyközönség számára készült, ezúttal elmaradt; a művek élén mindössze egy rövid — de rövidejében is magvas — bevezetés áll, a jegyzetek pedig az eddigi kiadások és a kéziratok sorsáról tájékoztatnak. A II. kötet 1170. lapján összeállított adatok kiegészítéseképpen megjegyzem, hogy a Fővárosi Lapok 1864-i évfolyama még költőnk életében a következő verseket közölte tőle: *A költő és kedvese, Emlékkönyvbe* (Halásznál: *A galambok*, II. 57. l.), *Csalódás* (Halásznál: *Egy örült naplójából* 17. vers, II. 382. l.), *Egy nőhöz* (Halásznál: *Atlas*, II. 72. l.) és *Bölcsesség van, nő, a szerelemben* (Halásznál: *Szív és ész*, II. 82. l.). Ez a kis adalék is mutatja, hogy Madách Imre még korántsem lezárt fejezete irodalomtörténetírásunknak.

SOLT ANDOR.

Tóth Zoltán: A Hartvik-legenda kritikájához. (A Szent Korona eredetkérdése.) Budapest, 1942. 8-r., 131 l.

Jeles történetírónknak 1937-ben bemutatott, most megjelent munkája a Szentkorona eredetének a Hartvik-legenda alapján kialakult hagyományait vizsgálja kritikai, új szempontokból, a nélkül, hogy ezzel annak közjogi jelentését csak érintené is. Fejtegetései a történettudományra tartoznak. Ám az irodalom történetét is érdekli egyik fontos megállapítása és egy érdekes föltevése, azért röviden beszámolunk róla. Az előbbi Hartvik Szent István-legendájáról mutatja ki, hogy annak szelleme nem Szent István korszakát tükrözi, hanem „szigorúan Kálmán korabeli megfontolások alapján” készült, a hagyományokból vett elemeket Kálmán céljainak megfelelően csoportosította és voltaképpen a király investitúra-jogának érdekében és VII. Gergely egyházi reformja ellenében szerkesztett írás. — Föltevése pedig magának Hartvik személyének sokat vitatott kilitére vonatkozik. Pauler Gyula, mint ismeretes, a legendairót Arduin győri püspökkel azonosította, s ezt újabban megtámogatták Kniewald Károly kutatásai is, de csak a Hartvik—Arduinus *nevek* azonosíthatásában. A legenda szerkesztése idejében azonban — s ez Tóth Zoltán alapos ellenérve — nem Arduin, hanem — 1111, sőt talán már előbbi évek óta — György püspök áll a győri egyházmegye élén. (A győri, 1928-iki sematizmusban Szabady Béla megállapítása szerint Arduint 1106-ban váltotta fel György püspök.) Az eddigi kutatóknak is feltűnt, hogy a legendairó Hartvik, egyházi hovatartozásáról nem szólva, egyszerűen püspöknek mondja magát, egyházmegye vagy védőszent megnevezése nélkül (címetes vagy fölszentelt püspök pedig akkoriban még nincs) és Tóth Zoltán ehhez a mozzanathoz kapcsolja

szellemes következtetését. Kálmán korában a capella-hivatalt nem viselte magyar püspök: ez a tisztség inkább lépcső volt valamelyik főpapi álláshoz. De az lehetséges, hogy Hartvik idegenből már mint püspök került oda; talán már Szent László korában: erre vall a legendának és Szent László egyik, a montecassinói apáthoz írt levelének egy, a földi uralom bűnök nélkül való gyakorolhatását egyezően tagadó helye. Maga a Hartvik-név németre vall. Tóth Zoltán IV. Henrik 1085-iki mainzi zsinatával kapcsolatban két ilyennevű magdeburgi érseket talált: az egyik, a gregorianus, akit a császár elcsapott, a másik, a hersfeldi apát, a gregorianus eszmények meggyőződéses ellenfele. (Az egykorú szóhasználat mindkettőt csak püspöknek nevezte). Még ugyanabban az évben az elűzött Hartvik visszatért érsekségébe s az „usurpator”, legfőljebb 1088-ig, azaz a császári párt álláspontja szerint maradt püspök, akkor IV. Henrik is elejtette őt; 1089-ben a hersfeldi apáti széket is betöltik — az antigregoriánus Hartviknek ekkor már híre-nyoma a történelemben nincs. Ebben — az investitúra-harc diplomáciai szövevényeit is bizonyára jól ismerő — Hartvikban próbálja Tóth Zoltán, nagyon valószínűen, a legenda-író t fölismerni. Ugyanakkor kerül Szent László udvarába, mikor nagy királyunk a pápai udvarral szemben a császár mellé áll: a változás a két udvar között személyi kapcsolatokat is teremtet s nem lehetetlen, hogy a kényszerűségből elejtett magdeburgi érseket maga IV. Henrik küldte a magyar udvarba. Hogy az öregedő püspök, negyedszázaddal később — maga „decrepitus”-nak írja magát — véleményét az investitúra-kérdésben megváltoztatta, azt a negyedszázad eseményei elfogadhatóvá teszik. Semmi sem szól tehát ellene Tóth Zoltán föltevésének, de hihetőségét nem egy összefüggés és jól csoportosított érv támogatja. A „valószínűség előkelő fokozata” kijár ennek a Tóth Zoltán ismert kitűnő tapintatára valló, elmés hipotézisnek. A Szent István-legenda szerzőjét nem a győri püspökben kell keresnünk hanem valószínűleg a császár környezetéből a magyar udvarhoz került hersfeldi apáthba.

GÁLOS REZSŐ.

A Nemzeti Színház százéves története. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. I. köt. Pukánszky Kádár Jolán: A Nemzeti Színház százéves története. Budapest, 1940. IX, 581 l. II. köt. Iratok a Nemzeti Színház történetéhez. Szerkesztette és közlést teszi Pukánszky Kádár Jolán. Budapest, 1938. X, 878 l. 3 mell.

Az irodalomtörténeti kutatás egyik ága új adatok feltárására, rendezésére és közlésére irányul. Célja az, hogy ismeretlen jelenségeket vonva a vizsgálódás körébe friss anyaggal támassza alá az eddigi eredményeket s ugyanakkor új problémákra irányítsa a figyelmet. A kutatók egy másik csoportját a már ismert anyag